

Etternavn

Fra tilnavn eller mellomadresse til slektsnavn

Navnet vårt er en viktig del av identiteten – det er «en del av oss sjøl». Og det er viktig for å identifisere oss og skille oss fra andre. Fornavn har vi hatt i «alle tider», her skal vi sjå litt på etternavn, noe som er langt yngre. Folk flest har ikke hatt et fast etternavn i stort mer enn ett hundre år.

Etternavnet forteller om hvem vi er i slektskap eller familie med. Etternavnet er altså noe vi arver, mens fornavnet er noe foreldrene våre bestemmer. I dag er det, etter ny navnelov i 2003, lettere å få endre navnet, og en del gjør da også det.

Etternavn, eller slektsnavn som navneloven fra 1923 kalte det, er et fast, arvelig navn.

Etternavn er altså mye yngre enn fornavn, men er i dag viktigst og det vi først identifiseres med. Bruk av etternavn er på en måte litt mer formelt, i forholdet til omverdenen, mens blant venner og kjente er vi mer uformelle og «går på fornavn». Alfabetisering gjøres ut fra etternavnet, bare Island er et unntak i så måte. Også her i landet var for øvrig alfabetiske oversikter ført etter fornavn før – noe en finner i eldre kildemateriale.

Vi må først ta for oss temaet på et litt generelt grunnlag, før vi går inn på det lokale, med noen eksempler. Dette blir bare en litt lettere undersøkelse, da ei grundig utgreiing av dette temaet på det lokale

plan, ville kreve omfattende og utdypende undersøkelser, og ville bli en veldig stor artikkel eller gjerne en egen trykksak.

Tilnavn

Fornavn er altså historisk sett «det egentlige navnet». I små grupper var det nok, men det oppstod fort et behov for en ekstra «merkelapp» for å skille personer som het det samme. Derfor fikk folk et ekstranavn eller tilnavn hekta på fornavnet. En del av tilnavna kan en si har paralleller i dagens bruk av kjæle- eller kallenavn.

Disse tilnavna var altså knytta til en bestemt person. De kunne i noen tilfeller bli så sterkt knytta til en hovedperson i en familie at de ble brukt også om resten av familien, og til og med gikk i arv til neste generasjon. Slik kunne tilnavnet gå over til å bli et familienavn.

Etternavna er altså opprinnelig et slags tilnavn. Det er minst fire måter slike tilnavn har oppstått på. Personlige eller karakteristiske trekk kan gi opphav til tilnavn. Kjent fra historia er f.eks. Olav Digre og Helga den fagre. En del slike tilnavn har i andre land blitt etternavn, f.eks. Brown/Black/White og tilsvarende i andre språk, likeså Groth/Klein, osv. Lignende tilnavn har også vært brukt i Norge, men det har bare i forsvinnende liten grad blitt til etternavn her. Etternavn her i landet som kom-

mer av slike karakteriserende tilnavn er i alt overveiende grad innvandra etternavn.

Yrkesbetegnelser

Noe anna som også har vært opphav til dannelsen av tilnavn, er yrkesbetegnelser. Dette gjelder i særdeleshet i tysk, men også andre germanske språk, og i flere andre. Dette er derfor den vanligste etternavnstypen, ikke minst i Europa. I Tyskland er Møller det mest utbredte etternavnet, men i hele Europa er det aller vanligste etternavnet smed: Schmid, Smith, osv., alt etter språket. Vi ser altså at dette meget respekterte håndverket i det gamle samfunnet er opprinnelsen til det som er det vanligste etternavnet.

*Smed i arbeid, her fra Follidal bygdetun, Uppigard Streitlien i 2016. Yrkesbetegnelsen smed er grunnlaget for Europas vanligste etternavn: Smith, Schmid osv., alt etter språket.
Foto: Arild Alander*

Slike tilnavn var også ganske vanlige i Norge: Ola snekker, Per skomaker, osv. Mange steder kunne det bli snudd om i dagligtale, med fornavnet hekta på bak yrket: Snekker-Ola, Skomaker-Per. Men denne typen tilnavn har i svært liten grad blitt etternavn i Norge og nabolanda våre, og er en unordisk tradisjon. De etternavna vi har i Norge av denne typen, er i alt overveiende grad innvandrede, oftest embetsfolk eller byborgere. Det fins imidlertid noen eksempler, særlig fra gruvemiljøet, noe vi skal komme tilbake til.

Stedstilhørighet

Et tredje opphav for tilnavna er stedstilhørighet. Først og fremst gjelder dette bostedsnavn, og da helst gardsnavn. Dette er et langt vanligere utgangspunkt for tilnavn som har blitt etternavn i Norge enn i andre europeiske land, der dette er sjeldnere. Så mye som 70 prosent av antall etternavn i

Gravminne over stiger Lars Friis, nå i samlinga til Anno Vingelen kirke- og skolemuseum. Han var altså tilknytta bergverksnæringa. Det er flere slekter Friis i Norge, og vi har her i regionen hatt både bergverksbetjenter og embetsmenn med dette slektsnavnet. Navnet kan, i hvert fall i noen tilfeller, være tatt som etternavn av en person fra Friesland, altså et eksempel på slektsnavn med opphav i stedstilhørighet. Foto: Erland Johaug / Anno MiNØ, 2021

Norge er gardsnavn. De tre vanligste er Berg, Haugen og Hagen, og det er fire slike blant de 20 vanligste etternavna her i landet.

En anna variant av stedstilhørighet for dannelsen av tilnavn som vart etternavn, er stedet folk var fra. Mange embetsmenn og byborgere i Norge tok navn av byen eller regionen de kom fra, vanligvis innvandrere som tok navn fra heimlandet. Astrup, Friis, Marstrand, Schjelderup og Aalborg er bare noen få eksempler på slike etternavn, som også har forekommet i vårt distrikt. Men det kan også være steder i Norge som blir tatt som etternavn, f.eks. presteslekta Meldal, som også var representert i Nord-Østerdalen, med navn etter denne bygda i Orkdalen. Også i gruvemiljøene var dette en ganske utbredt tilnavnstype, noe vi skal komme tilbake til.

Farsnavn

En fjerde type tilnavn har bakgrunn i slektskapsforhold. Da er det tale om det vi ofte kaller farsnavn, eller patronym (egentlig patronymikon). Dette er altså farens fornavn med et ledd for sønn eller datter. Det vil si for menn endelsen -sen, -son eller -sønn, for kvinner tilsvarende -datter eller -dotter. I dag forekommer også bruk av morsnavn, eller metronym, men i tidligere tider, i et mer mannsdominert samfunn, var det patronymet som vart brukt.

Denne tilnavnstypen er gammel her i landet. Før nevnte Olav Digre kunne også kalles Olav Haraldsson, fordi faren het Harald. Og det er nesten alltid farens navn som brukes – morsnavn forkommer praktisk talt ikke. Fra Draumkvedet kjenner vi riktig nok Olav Åsteson, så om han må en anta at mora Åsta da var av betydelig gjævere ætt enn faren. I dag er det noen som tar i bruk metronymet.

Når en person omtales med farens navn slik, så kalles det gjerne et ekte patronym. Når slike tilnavn har blitt et fast etternavn, og går i arv, så kalles det et fast eller stivna patronym.

Denne etternavnstypen er i hovedsak et skandinavisk fenomen, og de utgjør de vanligste etternavna i både Sverige, Danmark og Norge. Det er relativt få slike etternavn i forhold til gardsnavna, men mange har disse navna, og over en fjerdedel av Norges befolkning har denne typen etternavn. Hansen er ikke uventa det aller vanligste her i landet, tett fulgt av Johansen og Olsen på de neste plassene. Disse faste patronymene utgjør 16 av de 20 vanligste etternavna i Norge. Imidlertid har patronymene vært på sterk retur de seineste åra, nå som det er blitt enklere å skifte navn. Det er kanskje litt mer status med et gardsnavn eller anna type etternavn i stedet for et patronym/farsnavn. Og det er jo praktisk å ikke ha et etternavn felles med fryktelig mange andre.

Fast slektsnavn

Skikken med faste slektsnavn som gikk i arv fra generasjon til generasjon kom til Norge fra Danmark og Tyskland. Kong Frederik I ga i 1526 et pålegg til adelen om å ta faste slektsnavn. Skikken bredte seg etter hvert til overklassa og videre utover blant embetsmenn, offiserer og kjøpmenn, som ofte var innvandrere fra disse landa og kjente skikken derfra. Flere begynte å ta etter, men omkring 1800 hadde bare godt og vel 2 prosent av folk på landsbygda i Norge tatt til seg skikken med faste etternavn. I den enda veldig fåtallige bybefolkninga var det en atskillig større andel. Blant folk flest bredte dette med et fast etternavn seg først fra slutten av 1800-tallet – det er nok riktig å si at dette skjedde i løpet av

noen tiår omkring forrige århundreskiftet.

Det kom en navnelov i 1923 som krevde at alle nordmenn skulle ha faste, arvelige etternavn, i loven kalt slektsnavn. En kan si at loven egentlig formaliserte en praksis som hadde begynt å bli mer og mer vanlig gjennom de siste få tiåra før loven kom.

Det ekte patronymet var gjerne lengst og mest brukt i typiske arbeidermiljøer i byer og andre industristeder. Et klassisk eksempel er «landsfader» Einar Gerhardsen. Han var født i Kristiania (Oslo) i 1897, som sønn av Gerhard Olsen. I den grad en kan si at familien hadde et etternavn, så var det Olsen de vart kalt. Men så kom navneloven og hans ekte patronym, Gerhardsen, vart til fast patronym og altså hans etternavn. Barna hans fikk dermed også etternavnet Gerhardsen.

En titt på Eidsvollsmennene fra 1814 gir et innblikk i forskjellen i navneskikken først på 1800-tallet. Fra Hedemarkens amt var det amtmann Claus Bendeke og sorenskriver Andreas Aagaard Kjøning, samt lensmann Ole Olsen Evenstad. Begge de to førstnevnte har altså faste etternavn. Blant de mange embetsmenn, høyere militære, godseiere og borgere i riksforsamlinga var dette typisk – og de benevnes dels med og dels uten et patronym. Det fins også eksempler på personer med kun patronym til etternavn, og som viser seg å være et stivna patronym, og ikke deres ekte. Evenstadbonden derimot benevnes slik som så å si alle bonderepresentantene i riksforsamlinga, nemlig med fornavn, sitt ekte patronym og et gardsnavn. Disse kom riktignok fra det øvre sjiktet i bondesamfunnet, noen av dem var i tillegg lensmenn og en var klokker.

Eidsvollsmannen Ole Olsen Evenstad fra Stor-Elvdalen, bonde og lensmann. Slik vart bonderepresentantene på Eidsvoll benevnt, og slik vart stort sett vanlige bondefolk benevnt før, med fornavn, patronym og et gardsnavn. Maleri av Ragna Hennig-Larsen, fotoarkiv Eidsvoll 1814

Faste slektsnavn lokalt

Som forventa er det særlig blant de relativt få embetsmennene at vi først finner faste slektsnavn også her i regionen. De skriver seg dels med og dels uten patronymet mellom fornavnet og etternavnet. De aller første prestene vi vet navna på, kaltes riktignok med bare patronymet, og det synes å være deres ekte patronym, som f.eks. Rasmus Madssøn og Hans Lauritsen. Allerede fra 1600-tallet dukker det opp folk med faste etternavn, blant andre Christopher Lossius og Niels Jenssøn Friis. Først på 1700-tallet kommer Even Steenssøn Meldal, der faren var prest i Meldal og tok bygdenavnet som slektsnavn. Både prester og andre embetsmenn har faste, oftest opprinnelig utenlandske, etternavn: Heiberg, Flor og Heyerdal, for å nevne et par soren-

skrivere og en fogd fra 1800-tallet. Embetsdistriktene var større tidligere, så disse embetsmennene bodde ikke her i regionen før utpå 1800-tallet. Likeså finner vi en tidlig praksis med faste etternavn ved bergverkene, særlig blant de høyere betjentene, noe en skal komme tilbake til.

Også i borgerskapet bruktes skikken med faste etternavn, men dette sosiale sjiktet er heller fåtallig i vårt distrikt. Ett eksempel er Knut Fredrik Smith, som var handelsmann på Plassen i Alvdal fra aller sist på 1700-tallet. Han var borger i Christiania – på denne tida var det bare byborgere som fikk drive handel. Nevnes kan også Melchior Blomberg, som kjøpte Neby østre på Tynset i 1785. Han var baker med testimonium fra bakerlauget i Trondheim, og drev bakeri og gjestgiveri på Neby. Så kom Peder Iversen Tangen som omreisende handelskar og vart gift med dattera til Melchior Blomberg, og overtok eienommene. Slekta var fra Gudbrandsdalen, men foreldra hadde plassen Tangen under garden Hoff i Stange, og Peder brukte hele tida Tangen som fast etternavn. Han var altså av bondeslekt, men kom på Neby inn i et borgerlig miljø og tok borgerlige skikker. Peder Tangens sønn vart oppkalt etter morfaren, og fikk også hans slektsnavn som mellomnavn: Melchior Blomberg Tangen. Peder Tangen starta for øvrig såkalt privilegert landhandel på Neby i 1811.

En person som kom inn i miljøet på Neby var Morten Mortensen. Han var fra en Tynsetgard, altså av lokal bondeslekt, og kaltes på tradisjonelt vis slik, med fornavn og patronym. Han vart handelsbetjent hos Peder Tangen, bodde nok på Neby, og i 1847 gifta han seg med Anna Petronelle (Petra), ei av døtrene til Tangen. Han kalles da «Morten Mortensen Næbye», der Neby nok betegner stedet der han bodde

Morten Mortensen (1816-1910). Han var en svært aktiv mann i det offentlige, bl.a. som ordfører og stortingsmann. Han vart til dels kalt med adressenavn (gardsnavn) i tidlige år, men brukte sjøl sitt ekte patronym Mortensen som eneste tillegg til fornavnet, så vi må si at dette var hans faste etternavn. Også etterslekta har brukt det, med litt andre skrivemåter. Foto: I. Lindegaard, fra Stortingsarkivet

på det tidspunktet, og ikke er noe egentlig etternavn. Hun kalles, ikke uventa ut fra sin borgerlige bakgrunn, «Anne Petronelle Tangen». De fløtta snart inn på Øyen i Alvdal, og han kalles da med dette gardsnavnet: Morten Mortensen Øyen. Seinere i livet kaller han seg alltid Morten Mortensen, og brukte for så vidt sitt ekte patronym som et fast etternavn.

En av flere sveitsere som kom til Norge for å lære oss bedre fjøs- og mjølkestell like etter midten av 1800-tallet, var Caspar Schärer. Han var innom Os, der han gifta seg med Ingrid Estensdatter. De kjøpte Bjørgan på Kvikne i 1861. Han hadde altså

med seg et fast etternavn og brukte, i kontinental tradisjon, dette også her i Norge. Sønnene holdt også på etternavnet, og det er ei stor etterslekt med dette navnet.

Det vanligste blant befolkninga ellers i regionen her var imidlertid at de ikke hadde noe fast etternavn ennå på denne tida. Vi skal komme tilbake til det at gardsnavn gikk over fra å være et tilnavn eller «adressenavn» til å bli fast etternavn. Men et anna lokalt tilfelle av etablering av slektsnavn skal nevnes. Det gjelder stamfaren til Horten-slekta. Han kom til distriktet som arbeider ved jernbanebygginga i 1870-åra. Han kalles ved folketellinga i 1875 «Kristian Andersen», der tilnavnet må være farens ekte patronym (egentlig Andreassen). Når han gifter seg med «Anne Embretsdatter Sandmæl» på Tolga er navnet «Anders Kristian Olaussen», da med hans ekte patronym – faren het nemlig «Olaus Andreassen». Ved barnedåpene forekommer litt forskjellige navneformer, men fra 1886 kalles han med etternavnet Horten. Utgangspunktet for dette etternavnet, er at han var fra Horten. Han tok altså hjemstedets navn som fast etternavn i 1880-åra, en tradisjon hos en del embetsmenn i tidligere tider, bl.a. presten Meldal, som vi har sett.

Etternavn i gruvesamfunna

Ledelsen og de høgere betjentene i bergverksnæringa var i stor grad innvandra, i det alt vesentlige fra Tyskland, Danmark og til dels Sverige. Disse hadde i stor grad kontinentale skikker, så her var det mange som hadde faste etternavn. Det er fristende å ramse opp en del (mange flere kunne vært tatt med): Bagge, Brandt, Floer, Francke/Frank, Friis, Graa(e), Holck, Irgens, Kleffel, Lossius, Prytz(er), Richter, Rhäder, Schielderup, Smith, Tax. Skrive-

måtene kan variere litt. Noen av disse etternavna kjenner en også att fra forskjellige offentlige embetsmenn.

Kvikne fikk et stort innslag av bergverksfolk fra 1630-åra av. Rørosverket kom i gang i 1644 og bygde smeltehytte på Tolga allerede i 1660-åra. Det vart gruvedrift og smeltehyttedrift flere steder i regionen, og ikke minst i Folldal og Alvdal vart det betydelige bergverkssamfunn. Det var altså særlig blant de høgere bergbetjentene at faste slektsnavn var vanlig, men skikken synes å spre seg til de lågere sosiale lag i bergverkssamfunna også, i noe større grad enn det en ser i jordbruksbefolkninga.

Mange bergverksfolk fikk tilnavn basert på yrkene sine. Vi finner folk nevnt med tilnavn som Belgmaker, Røstvender, Smelter, Garmaker, Commendant og flere. Både i bergverkssamfunnet og ellers kan folk bli benevnt med tilnavn som Soldat, Snekker, Smed og flere. Som før nevnt er slike tilnavn i svært liten grad blitt til faste etternavn her i landet, i motsetning til på kontinentet. Men ett eksempel fra bergverkssamfunnene kan nevnes: Garmager eksisterer som slektsnavn den dag i dag. Garmakeren var en spesialist som stod for den siste smelteprosessen og altså framstillinga av eksportproduktet garkobber, så han var en av de høgst ansette ved smeltehyttene, nest etter hyttemesteren.

Veldig utbredt i bergverkssamfunnene var også tilnavn basert på hvor personer kom fra. Særlig på Røros har det vært mange slike, både tilnavn som forteller hvilken bygd folk var fra, som Tøndset, Quickne/Kvikne, Indset, Selbygg med flere, eller området de kom fra, som Romsdal, Søndmør og Jamt. Flere av disse tilnavna har festa seg i så stor grad til personene og familiene at de har gått over til å bli faste slektsnavn. I Folldal var det

En av veldig få yrkestitler som har festa seg ved personer og gått over til å bli slektsnavn her i landet, er Garmager, som fortsatt fins som etternavn. Garmakeren var en høyt ansett person ved smeltehyttene ved kobberverkene, og her er han i arbeid, i modellene ved Rørosmuseet.

Foto: Rob Veldhuis, Rørosmuseets samlinger

gruvefolk som hadde tilnavn som Ous og Tolgen. Vi finner også navn som Nordfjord og Oppdal bl.a. på Tolga.

Det fins mange eksempler på at folk som fløtta på seg, hadde med tilnavna sine, eller at samme navna ellers kan dukke opp flere steder. F.eks. fantes tilnavnet Jamt eller Jemt i hvert fall både på Kvikne, Innset, Tolga, Alvdal og i Folldal. Også Frank(e) og andre tilnavn eller etternavn har forekommet flere steder.

En får et inntrykk av at tilnavn i noe større grad vart så fast knytta til personer at det kunne gå i arv i bergverksmiljøene enn ellers i lokalsamfunnene her i regionen. Kanskje kan det ha med at også den vanlige gruve- eller hyttearbeider vart mer påvirket av den kontinentale skikken med faste etternavn som ledersjiktet ved bergverka hadde. Dessuten var vel ikke bergverksbefolkninga i samme grad knytta til

jord og gard, som den øvrige befolkninga her var. Bergverksfolka hadde lettere for å fløtte på seg – hørte de om ei ny og lovende gruve dro de gjerne dit i stedet for å bli der framtidsutsiktene kanskje ikke var de beste. Det er da også denne næringas natur at gruver kommer i drift og før eller seinere blir nedlagt.

Romsdal – etternavn på vandring

Ett av tilnavna fra gruvesamfunna som har fulgt en og samme familie gjennom flere generasjoner og fløttinger fra gruvesamfunn til gruvesamfunn, er Romsdal. På Røros var det på 1600-tallet og utover flere personer som var benevnt med dette tilnavnet. En Kristen Romsdal fløtta sist på 1600-tallet til Kvikne. Der rydda han en plass som fikk navn etter ham: Romsdalsplassen, eller i dagligtale Romsdølen. Familien levde der og vart kalt Romsdal. En sønnesønn het Ole Olsen Romsdal, og han dro til Folldal da gravedrifta kom i gang der sist i 1740-åra. Han nevnes i Folldal i 1753, og var tilbake til Kvikne og gifta seg i 1754. De bosatte seg i Folldal, på en plass som fikk navnet Romsdalsplassen der også. Fordi det var arbeid ved Rødalsgruva langt øst i fjellet i perioder, bygde de en liten fjellgard i Einunndalen, som vart kalt Romsdalssætra. Familien bodde delvis frammi bygda, delvis i Einunndalen gjennom 3 generasjoner. Sønnensønnen, også en Ole Olsen Romsdal, fikk arbeid ved Kåfjordverket i Alta, og midt i 1830-åra fløtta familien nordover og bosatte seg der. Familien bygde en gard i Tverrelvdalen, som fikk navnet Romsdal.

Familien vart altså benevnt med tilnavnet Romsdal gjennom flere generasjoner, og det vart et fast slektsnavn. Dette etternavnet vart imidlertid borte att både i Røros, Kvikne og Folldal, men fins i stort

Romsdalsætra i Einunndalen. Her bodde familien Romsdal periodevis hele året. Romsdal er et eksempel på gruvefolk som fikk et tilnavn danna av opphavsstedet deres, som vart sterkt knytta til familien og som med tida gikk over til å bli fast etternavn. Foto: Arild Alander, 2006

antall i Alta og spredd ut derfra att. Så Romsdal kan vi si er et eksempel på «etternavn på vandring».

Gardsnavn – adressenavn

I skattelister forekommer skatteysterne oftest med gardsnavna attåt fornavna, med eller uten patronymet. I denne sammenhengen trengtes gardsnavnet for å identifisere skatteobjektet, som jo var garden, så det er ikke riktig å kalle gardsnavnet i disse kildene et etternavn i vår forstand av ordet.

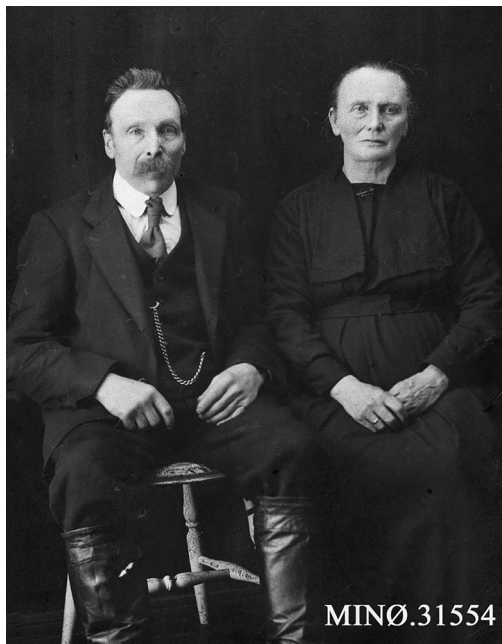
Ser vi på nordøsterdølene generelt, så vart de vanligvis kalt med fornavn, patronym og gardsnavn. Dette var den vanlige måten å benevne personer på, særlig i jordbruksbefolkninga. Flytta en person til en anna gard, så vart det navnet tatt i bruk i stedet. Ofte blir det sagt at folk «tok navnet

der de kom», men riktigere er det i grunnen å si at de vart benevnt med navnet der de bodde – og flytta de, så vart navnet altså endra. Slik sett kan en gjerne karakterisere gardsnavna knytta til personer mer som det vi i dag kaller mellomadresse. Professor Arne Torp har i boka «Etternavn våre» brukt begrepet «adressenavn» om dette, hvilket er en god beskrivelse av hvordan dette fungerte.

Vi kan ta et typisk eksempel fra Alvdal og Folldal. Peder Pedersen (f. 1854) var fra bruket Valråmoen i Alvdal. Ved folketellinga i 1875 bodde han heime hos foreldra, var skomaker, og han benevnes typisk nok kun med fornavn og patronym: «Peder Pedersen». Han gifta seg i 1885 og kaltes da med en litt anna variant av gardsnavnet: «Peder Pedersen Valraaeng». Brura het

«Maria Kristofersd. Moan». De bodde nok noen få år hos foreldra hennes på Moan i Grimsbu, for ved de to første barnedåpene, i 1886 og -88, kaltes de «Indf. Peder Pedersen og Maria Kristoffersdatter Moan». Indf. er forkortelse for inderstfolk, altså de leide bopel der.

Peder og Marie Ryeng. Hvordan disse benevnes i kildematerialet illustrer godt det som skjedde i tiåra rundt forrige århundreskifte, da bruken av fast etternavn etablerte seg hos folk flest.
MINØ.031554

I 1889 ga «Kristofer Larsen Moan» skjøte på garden Ryeng til svigersønnen «Peder Pedersen». Kristoffer var gårdmann, eier og bruker av en gard, og benevnes naturlig slik, i motsetning til Peder, som ikke var fast etablert noe sted enda, og naturlig vart benevnt kun med patronymet attåt fornnavnet. Men samme høst hadde de første barnet til dåpen, og de benevnes da «Gmdf. Peder Pedersen og Maria Kristof-

fersdr. Ryenget». Gmdf. er forkortelse for gårdmannsfolk. Ved barnedåper i 1891 og -92 kalles de likedan, men fra 1894 og utover er gardsnavnet i ubestemt form. I folketellinga 1891 benevnes de «Peder Pedersen» og «Maria Kristoffersdatter», men i 1900 har gardsnavnet blitt hekta på familiefaren, idet de benevnes «Peder P. Ryenget» og «Marie Kristoffersdatter». Men i folketellinga 1920 kalles de «Peder Pedersen Ryeng» og «Marie Kristofferdatter Ryeng». Ved de forrige tellingene er barna benevnt med bare fornavn og patronym, mens de i 1920 også har gardsnavnet hekta på. En ser altså at da er Ryeng blitt et familienavn som hele familien vart benevnt med. En ser også bruken av skiftende gardsnavn etter bopel i åra rundt århundreskiftet – det som Arne Torp som foran nevnt har kalt for «adressenavn».

Gardsnavn blir etternavn

Titter en i den trykte matrikkelen for 1886, så ses en klar tendens i hele regionen til at eierne benevnes i hovedsak kun med fornavn og patronym. Dette er vel og merke på gardsbrukene. På sætrer, slåtteng, skogteiger og andre eiendomsparter blir de som oftest nevnt med gardsnavn attåt, hvilket sjølsagt var nødvendig for å identifisere den enkelte – det var ikke nok med bare fornavn og patronym. Noen få benevnes med et anna gardsnavn hekta på navnet sitt enn navnet på bruket de er ført som eier av, og dette må nok tolkes som en begynnende tendens til fast etternavn som folk tok med seg sjøl om de fløtta.

En titt i noen folketellingslister fra 1900 viser litt forskjellig praksis – noen benevnes med bare fornavn og patronym, noen med gardsnavnet attåt, og andre med fornavn, bare forbokstav av patronymet, samt gardsnavn. Det synes å være litt forskjell

fra tellingskrets til tellingskrets, hvilket trolig må tilskrives de enkelte tellernes oppfatning av navnebruken. Det viser også at de fleste ikke hadde et fast etternavn da. Noen få føres med andre gardsnavn enn bopel, hvilket nok viser den begynnende praksisen med å bruke et fast etternavn.

Vi er altså i disse åra rundt forrige århundreskifte i en overgangstid. Fra aller sist på 1800-talet og i økende grad fra omkring århundreskiftet, blir det stadig flere eksempler på at folk som kom til en gard ved inngifte eller kjøp, beholdt gardsnavnet de var fra som et fast etternavn.

Det må også påpekes at det er ganske vanlig at folk på en plass blir benevnt med navnet på garden plassen lå under. Dette kan være helt uavhengig av om det er en husmannsplass, eller det for lengst er blitt

Mathias og Maria Trondsgård. Mathias hadde en opprinnelig plass under gardene Dalen og vart benevnt Mathias T. Dalen, seinere skrev han seg Mathias T. Dahl, før garden i 1918 fikk navnet Trondsgard og dette vart tatt i bruk som etternavn. Fotoarkiv: Anno MiNØ, nr. 24340

et sjøleierbruk. Under gardene Dalen i Follidal lå, på andre sida av Folla, en plass med det litt spesielle navnet Endbortflyhaugen. Det kom vist av at plassen lå så langt fra Dalgardsgrenda. Plassen vart sjøleierbruk allerede i 1824, og eierne kalles etter hvert med gardsnavnet – det er kun patronymet i folketellinga i 1875, men i 1891 er det «Thron P. Dalen».

Sønnen Mathias benevnes også med gardsnavnet Dalen, men han kaller seg en periode «Mathias T. Dahl», bl.a. i folketellinga i 1910, og i noen sammenhenger de nærmeste åra etterpå. Dette med å endre navnet og sette til en stum bokstav, kan vel nærmet sees på som et utslag av «forfining» av navnet, og er noe det fins mange eksempler på. Ellers var det veldig mange som vart benevnt Dalen, så det var jo praktisk å ha et litt annerledes navn. I 1918 vart det søkt om navneendring på garden til Trondsgard, etter faren Trond. Dette blir også tatt i bruk som slektsnavn, og vi ser i folketellinga 1920 at Mathias benevnes «Mathias Tronsden Tronsgård», og garden kalles da også med denne forma av navnet.

Til slutt skal jeg vise litt om en folldøl som nok var forholdsvis tidlig ute med å ta til seg et gardsnavn som fast etternavn. Det gjelder Ole H. Brendryen, født 1827 på garden Eide i øvre Follidal. Vi finner ham som konfirmant i 1844, og han kalles da «Ole Hansen Eiedet». Han gifta seg i 1857, og brudeparet kalles «Ungkarl Ole Hansen Eidet» og «Pige Mari Olsdatter Frisvold». Fedrene er da for øvrig ført inn uten gardsnavn, bare med patronym. Ole og Mari sitt første barn kom til verden før de var gift, og de benevnes da med sine respektive gardsnavn, akkurat som i vielsesinnførelsen. Så bodde de nok ei stutt tid hos hennes foreldre, før ved barnedåp i 1859 føres barnet med gardsnavnet: «Anne Olsdatter

Frisvold», og foreldra kalles «Inderst Ole Hansen og Kone Mari Olsdatter». Inderst er altså en som leier bopel hos andre.

Ole kjøpte i 1861 en del av garden Brennryen i Grimsbu. I skjøtet, og likeså i skylddelinga samme året, kalles han «Ole Hansen Eidet». Samme året har de et nytt barn til dåpen, og da benevnes de «Gaardfolk Ole Hansen og hustru Mari Olsdatter Brendryen». Også ved de neste barne-dåpene utover 1860-åra nevnes de med gardsnavnet, da skrevet «Brændryen».

Ole H. Brendryen med familie. Han var tidlig ute med å ta et fast etternavn, da han etter ni år på garden Brendryen fløtta derifra i 1870, men fortsatte å bruke dette gardsnavnet som fast etternavn. Fotoarkiv: Anno MiNØ, nr. 20987

I 1870 kjøpte Ole garden Røsten i Midtbygda, og han benevnes da «Ole Hansen Brændryen». Bare to år seinere makeskifta han og fløtta til garden Nystuen Dalen i øvre Folldal, og kalles også da «Brændryen» i makeskifteskjøtet. I folketellinga 1875, benevnes han «Ole Hansen Brændryen», mens Mari kalles med bare patronymet: «Mari Olsdatter». I 1880 kjøpte Ole sætereieendommen Fjellægret i Kvikne, og

kalles også da med dette etternavnet. Det samme er tilfellet i matrikkelen 1886. Vi ser altså at han bruker dette faste etternavnet, som han hadde med seg fra han hadde Brendryen i Grimsbu 1861-70. Ved begravelsen i 1889 kalles han «Gaardmand Ole Hansen Brændryen». Når Ole og Mari kalles «Dalen Nystuen» ved barnedåper i 1871 og -73, så er nok dette bare et uttrykk for prestens vanlige praksis med å tilføye bostedet til fornavn og patronym på foreldrene, uten tanke på dette som noe etternavn.

Avslutning

Nordøsterdøler flest blir altså gjerne kalt med bare fornavn og patronym, og om det føyes til et gardsnavn, så er det stedet personen bor akkurat da. Det er altså mer som det vi i dag kaller ei mellomadresse, eller kall det gjerne «adressenavn». Først helt mot slutten av 1800-tallet, og i særlig grad i løpet av de første par tiåra av 1900-tallet, blir det vanlig å ta et fast etternavn, som en har med seg hele livet. Og denne praksisen vart så formalisert med den nye navneloven i 1923.

Kilder

- Arne Torp: Etternavna våre. Fra Astrup til Åstorp. 2018
- Olav Veka: Norsk etternamnleksikon. Norske slektsnamn – utbreiing, tyding og opphav. 2001
- Bygdebøker (Tynset, Tyllidalen, Kvikne, Tolga, Alvdal, Folldal)
- Primærkilder som kirkebøker, folketellinger, matrikler og panterregistre (framkommer i eksemplene i teksten)